

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2023. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.31>

УДК 355/359-63: 338.054.23

М. І. Дяченко,

к. с.-г. н., доцент кафедри менеджменту,

Уманський національний університет садівництва, м. Умань, Черкаська обл.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4997-5020>

І. В. Чукіна,

к. е. н., старший викладач кафедри менеджменту,

Уманський національний університет садівництва, м. Умань, Черкаська обл.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2259-9363>

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

M. Dyachenko,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Uman National University of Horticulture, Uman Cherkassy region

I. Chukina,

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management, Uman National University of Horticulture, Uman Cherkassy region

FEATURES OF THE LOGISTICS INDUSTRY IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE DURING WAR

Загарбницька війна Росії проти України значно збільшила ризики продовольчої безпеки, спричинила збої в сільськогосподарському виробництві, ланцюгах поставок і торгівлі, які призвели до безпрецедентного рівня світових цін на продукти харчування та добрива. Ситуація на світових аграрних ринках, що склалася на середину 2022 року, показала важливість українського аграрного сектору для глобального ринку сільськогосподарської продукції в цілому, та для економіки Європейського Союзу, зокрема. У статті розглянуто теоретичні та практичні основи логістичною галузі в умовах війни. Вказано, за якими логістичними процесами зіткнувся аграрний сектор. Наведені витрати та збитки яких зазнають аграрії внаслідок падіння експорту в Україні. Визначено потенційні можливості покращення логістичної діяльності. Розглянуто причини і наслідки зменшення прибутковості у зв'язку з підвищенням цін на добрива, паливо та на інші необхідні ресурси, які необхідні для виробництва. Показані наслідки від падіння експорту в Україні на зернові та технічні культури. Названі пріоритети по збереженню експорту та спрощенні експортно-імпортних процедур як один із критеріїв. Наведені наслідки від зміни логістики та ринків збуту продукції, що негативно відобразитися на діяльності українських фермерів, маючи на увазі зменшення рух обігових коштів, касових розрахунків тощо. Вказано причини подальшого зростання вартості залізничної логістики, збільшення тарифів для перевезень, зернових вантажів та вартості його зберігання. Відмічено, що внаслідок неспроможності заздалегідь сплачувати перевезення агропродукції агровиробники втрачають доступ до ринків за привабливими цінами. Встановлено, що основними проблемами у період війни для українського аграрного сектору є: окупація українських територій, розрив логістичних ланцюгів всередині країни, так і назовні, зменшення обсягу внутрішнього ринку та зниження купівельної спроможності українського населення, недостатність ресурсів для сільськогосподарського виробництва, проблеми з робочою силою та крадіжки української сільськогосподарської техніки і продукції. Вітчизняний аграрний сектор потребує підтримки як з боку

держави, так і з боку іноземних фондів, організацій та держав. Досліджено перспективи аграрного сектору у післявоєнній економіці. Зокрема, встановлено, що ключовим фактором розвитку аграрного сектору є людський капітал. Важливим для відновлення аграрного сектору є розвиток аграрної освіти і науки, створення стійких логістичних ланцюгів, розвиток малого та середнього бізнесу у регіонах, інтеграція з конкурентоспроможною продукцією у світові ринки, адаптація до клімату, стійке та екологічне сільське господарство, технологічний розвиток та цифровізація аграрного сектору.

Russia's war of aggression against Ukraine has significantly increased food security risks, caused disruptions in agricultural production, supply chains and trade that have driven global food and fertilizer prices to unprecedented levels. The situation in the world agricultural markets as of the middle of 2022 showed the importance of the Ukrainian agricultural sector for the global market of agricultural products as a whole, and for the economy of the European Union, in particular. The article examines the theoretical and practical foundations of the logistics industry in wartime conditions. It is indicated which logistical processes the agricultural sector encountered. The costs and losses incurred by farmers as a result of the drop in exports in Ukraine are given. The potential opportunities for improving logistics activities have been identified. The reasons and consequences of the decrease in profitability in connection with the increase in the prices of fertilizers, fuel and other necessary resources, which are necessary for production, are considered. The consequences of the drop in exports of grain and technical crops in Ukraine are shown. Priorities for preserving exports and simplifying export-import procedures were named as one of the criteria. The consequences of changes in logistics and product sales markets, which will have a negative impact on the activities of Ukrainian farmers, are given, meaning a decrease in the movement of working capital, cash settlements, etc. The reasons for the further increase in the cost of railway logistics, the increase in tariffs for transportation, grain cargo and the cost of its storage are indicated. It was noted that due to the inability to pay for the

transportation of agricultural products in advance, agricultural producers lose access to markets at attractive prices. It was established that the main problems during the war for the Ukrainian agricultural sector are: the occupation of Ukrainian territories, the breakdown of logistics chains inside the country and abroad, a decrease in the volume of the domestic market and a decrease in the purchasing power of the Ukrainian population, insufficient resources for agricultural production, problems with the workforce and theft of Ukrainian agricultural machinery and products. The domestic agricultural sector needs support both from the state and from foreign funds, organizations and states. The prospects of the agricultural sector in the post-war economy are studied. In particular, it was established that the key factor in the development of the agricultural sector is human capital. The development of agricultural education and science, the creation of sustainable logistics chains, the development of small and medium-sized businesses in the regions, integration with competitive products into world markets, adaptation to the climate, sustainable and ecological agriculture, technological development and digitalization of the agricultural sector are important for the recovery of the agricultural sector.

Ключові слова: логістика, логістична галузь, логістична діяльність, логістичний ринок, ціна, збитки.

Keywords: logistics, logistics industry, logistics activity, logistics market, price, losses.

Постановка проблеми. Україна має всі необхідні складові для подальшого врахування і використання потенціалу зростання агробізнесу. Йдеться, перш за все, не тільки про збільшення експорту сировини, але і готової продукції, а також про використання передових сільськогосподарських машин, новітніх технологій вирощування і зберігання врожаю, а також про поліпшення логістичної складової, яка повинна допомогти мінімізувати втрати на кожному етапі і процесі. Злагоджена логістична діяльність підприємства забезпечує

підвищення його конкурентоспроможності та дає змогу швидко реагувати на зміни ситуації на ринку. Логістика на сьогодні залишається, все ще проблемним фактором у сільськогосподарському секторі. Зокрема, це дефіцит сучасних елеваторів, низька якість дорожньої інфраструктури, недопуск в оновлені і недостатні інвестиції у модернізацію залізничного і автомобільного транспорту. Тому, у нас практично на всіх ділянках процесу є резерви для поліпшення показників, а значить для подальшого зростання [1].

Для України настав час серйозних випробувань, коли основною метою українського бізнесу, уряду та суспільства загалом є вижити та перемогти. Аграрний сектор відіграє значну роль в досягненні цієї мети: забезпечення функціонування бізнесу, підтримка економіки країни, забезпечення базових потреб населення (їжа та інша сільськогосподарська продукція), надання робочих місць – все це може робити аграрний сектор в умовах війни.

Війна призвела до відсутності морських перевезень, за даними Юлії Литюги та та Олександра Морожика цей показник склав близько 65% всього експорту, блокування авіап перевезень, погіршення функціонування залізничних шляхів та ускладнення роботи автомобільного транспорту. Крім того, розбомблено багато складів та логістичних центрів, обірвались поставки сировини з найбільших виробничих міст (Харкова, Запоріжжя, Маріуполя, Херсона, Одеси тощо) через проведення бойових дій на територіях. Тому, підприємства мають знаходити альтернативні варіанти побудову логістики, оскільки недосконалість логістичної діяльності може спричинити вимушені закриття компанії через відсутність можливості поповнювати запаси матеріальних ресурсів [2].

У 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення на РФ в Україну вітчизняний аграрний сектор, лише на блокуванні морських портів і зміні логістики експортних перевезень аграрії можуть втратити \$7,5-8 млрд, повідомив експерт Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" Олександр Захарчук. На вартості непроданого минулорічного зерна аграрії втратили \$0,5 млрд, а на вартості знищених або захоплених елеваторів –

ще додатково \$1,3 млрд. Тому українським компаніям доведеться докладати величезних зусиль у модернізацію свого виробництва, здійснювати розробку маркетингової політики та пошуку нових партнерів щодо поліпшення якості продукції. Отже, одним з ключових викликів з якими змушені будуть зіткнутися українські компанії це переформатування логістики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Війна в Україні стала однією з основних тем для обговорення у світі. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців, політиків, журналістів та бізнесменів висловлюють свої думки, припущення та прогнози щодо наслідків війни та її впливу на розвиток економіки України та всього світу. Військові дії в Україні призвели до зміни звичайної логістики та ринків збуту, що стали для України великою проблемою особливо в аграрному секторі. Тому вчені, бізнесмени, представники міністерств та інші працюють над змінами логістики та ринку збуту експорту. Ґрунтовні дослідження сільського господарства в умовах війни проводять вчені Київської школи економіки (KSE Агроцентр, 2022), експерти Українського Клубу Аграрного Бізнесу (Нестеров, 2022), Міністерства закордонних справ України (Трофімцева, 2022). Питання впливу українського аграрного сектору на світові аграрні ринки та продовольчу безпеку почали досліджувати і зарубіжні вчені (Banse, 2022), (Câmpeanu, 2022), (Celi та ін., 2022), (Fiott, 2022), (Glauben та ін., 2022), (Ghosh & Bhowmick, 2022), (Oxford Analytica, 2022), (Peterson, 2022). Незважаючи на проведені дослідження, питання оцінки впливу війни на аграрний сектор України та світу залишається все ще недостатньо дослідженим, що й зумовило вибір напряму дослідження даної статті.

Постановка завдання на основі викладеного матеріалу можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розкритті економічної сутності логістичної галузі в економіці України, визначені проблем ключових явищ і процесів, які негативно впливають на українську логістику у сфері сільського господарства під час воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільшими проблемами аграрного сектору під час війни стали зміни логістики його ринків збуту

продукції. Військові дії в Україні призвели до зміни звичайної логістики та ринків збуту, що стало для українських агровиробників великою проблемою. Наразі Ю.Литюга та О. Морожик виділяють декілька принципів, які слід враховувати в сьогоденних умовах при зміні логістичної діяльності, а саме:

- товар має знаходитися в одному місті;
- важливо визначити точний час, коли товар буде готовий до відправки та проінформувати задіяних осіб ;
- визначити хто і де буде приймати вантаж;
- обидві сторони здійснюють перевезення товару, вони повинні мати контакти один одного, для уточнення необхідної ситуації у разі необхідності.

Ці заходи допоможуть забезпечити більш-менш стабільну діяльність логістики підприємства [2].

Якщо вести мову про збитки завданні сільському господарстві України під час повномасштабного російсько-української війни станом на вересень 2022 року, то вони стягнули 6,6 млрд долларів. Про це, свідчать результати останнього “Огляду збитків” від війни в сільському господарстві України, який підготували Центр досліджень продовольства та землекористування “Агроцентр” Київської школи економіки й Міністерства аграрної політики та продовольства України. За останніми підрахунками аналітиків Агроцентру KSE і Мінагрополітики прямі збитки і непрямі витрати у сільському господарстві перевищують 40 млрд. долларів (із цієї суми прямі збитки склали 6.6 млрд., непрямі витрати агросектору 34,25 млрд.долларів [4]. Тобто, недотриманні доходи агровиробників у понад 5 разів перевищують розміри фізичної шкоди яку завдав агресор. Через бойові дії повністю або частково зруйновані понад 84 тис. одиниць техніки і устаткування, їхня вартість оцінюється у 2,9 млрд.долларів. Це 44 % від усіх фізичних ушкоджень завданих агресором аграрному сектору.

Через зменшення внутрішніх цін, а також додаткові витрати спричинені через війну, оцінюють у 34,25 млрд.долларів. Понад половини цієї суми, а саме 18,5 млрд.долларів, становлять втрати від порушення в логістиці та зменшення

цін на експортноорієнтовані товари. Як відмічає Р. Нейнтер, ні з чим не зрівняється втрати через порушення логістики, які спричинила війна. Так морська блокада України спровокувала першочергове зниження внутрішніх цін на експортноорієнтованої культури – пшеницю, кукурудзу, ячмінь, соняшник. Блокада змусила експертів перебудувати логістичні ланцюги, переорієнтувався з експорту морем на залізницю й річкові порти. Це призвело до зростання вартості доставки в рази, з 30 до подекуди 170-200 доларів за тонну продукції. Ю.Литюг та О. Морожик виділяють ряд факторів, які впливають на вартість перевезення за сучасних умов:

- збільшення вартості доставки;
- дефіцит транспорту;
- значні ліміти на паливо;
- небезпечність перевезення;
- недостатня кількість складських приміщень;

Наразі компанії вимушені налаштовувати нові маршрути доставки необхідних матеріальних ресурсів, які займають набагато більше часу та коштів [2].

Слід відмітити, що до початку повномасштабної агресії Росії залізничний транспорт України був провідною галуззю в дорожньо-транспортному комплексі держави, який забезпечував майже 82 % вантажних і 36 % пасажирських перевезень, здійснюваних всіма видами транспорту [3].

За обсягами вантажних перевезень залізниці України посідали четверте місце на Європейському континенті, поступалися лише залізницям Китаю та Індії. З початком функціонування “державного коридору” Укрзалізниця почала стрімко повертати собі довоєнну продуктивність. Так, у вересні 2022 року було сконцентровано 2,7 мілн.тонн зерна, у жовтні залізниця збільшила цей показник до 3,6 мілн.тонн. За прогнозами оцінками науковців інституту аграрної економіки, за умови продовження роботи “зернового коридору” залізничні перевезення можуть сягнути минулорічного рівня у 1,4 мілн.тонн. Але нині для сільського господарства, як наголосив О.Захарчук, найбільш

гостро стоїть проблема тарифів на перевезення урожаю та вартості його зберігання. Так, за даними дослідників, лише у січні-лютому 2022 року тарифи на перевезення зернових вантажів залізничним транспортом в Україні зросли на 15% відсотків порівняно з минулорічний періодом 2021 року. Подальше зростання вартості залізничної логістики, збільшення тарифів для зернових вантажів з червня 2022 року ще на 70 % призвело до додаткових витрат аграріїв, що оцінюється у 120 мільйонів доларів на рік [3]. Якщо торік втрати на логістику зерна становили 450-500 грн.тонну, то сьогодні 2187 грн.тонну, відмічає керівник АВ ТОВ «Агроцентр» Віктор Карпенко і це при тому, що ціна на продовольчу пшеницю третього класу у 2021 році становила 7,185 грн.тонна, а пшениці, у 2022 році - 4700 грн.тонна. Керівник «Голландської аграрної компанії» Олександр Кириндась відмічає, що логістика з'їдає все, витрати на транспортування кукурудзи торічного врожаю встановили - 3480 грн.тонну, тобто зросли майже у п'ять разів. Прикладом може бути порівняння закупівельної ціни на кукурудзу станом на 15 серпня 2021 року і роком пізніше -7400 грн.тонн і 4975 грн.тонн. Тобто виходить, що 70 % від ціни 2022 року поглинає логістика, а це десятки мільйонів гривень. Такого розриву між цінами на збільшення на світових ринках і в Україні не було за всю нашу новітню історію - говорить голова Селянської спілки України Іван Томич. Для прикладу, у Європі ціни на продовольчу пшеницю становлять 350-370 доларів, то в центральних регіонах України 100 -110 грн. за тонну. І тут, як відмічає Іван Томич, в першу чергу діє фактор витрат на логістику, які зросли через здороження в кілька разів, енергоносіїв через монопольне становище перевізників на ринку тощо. Разом з тим, експерт логістичного ринку, член Комітету з логістики Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) Юрій Щуклін відмічає, що внаслідок неспроможності заздалегідь спланувати перевезення українські агровиробники витрачають доступ до ринків із привабливими цінами. Тобто, через неспроможність логістики, Україна йде з цивілізованого ринку дорогого зерна на інший ринок, де мусить продавати з великою знижкою констатує експерт. Тому, збереження географії експорту, спрощення експортно-

імпортних процедур можуть бути одним із пріоритетів, оскільки результат вкладень в цей напрямок забезпечує фінансові ресурси у майбутньому [5].

У 2022 році Україна отримала від аграрного експорту понад 20 млрд доларів. Це майже удвічі менше, ніж у довоєнному 2021 році, але цей експорт став головним джерелом надходження валюти в країну під час війни (якщо не рахувати міжнародну фінансову підтримку). Для порівняння: експорт ІТ-послуг приніс Україні за 2022 рік 7,34 млрд доларів. Частка зернових в аграрному експорті майже 40%, а частка ЄС у ньому перевищує половину.

До 2022 року основним покупцем української агропродукції була КНР із часткою майже 20%. За підсумками 2022 року напрямом – лідером агроекспорту став ЄС із часткою понад 50%.

За останній рік карта експорту української аграрної продукції на зовнішні ринки змінилася. Частка експорту до країн ЄС збільшилась з 32,4% до 59,3%. По решті напрямків, навпаки, відбулось зниження. За даними “Інституту аграрної економіки”, найбільшими імпортерами українських зернових у 2022 році стали Румунія – 13,6% від загальної вартості експорту АПК, Китай – 12,1%, Іспанія – 10,8%, Туреччина – 9,6%. Це призвело до того, що європейці почали вкладатися в розбудову інфраструктури: збільшувати свої перевалочні та переробні потужності. Але великі обсяги агропродукції викликали переполюх європейських ринків. Причини імпортних обмежень:

- українське зерно дешевше за вирощене в ЄС, нарощення його імпорту вплинуло на Європейських фермерів;
- значні обсяги продовольства з України замість транзиту залишалися в країнах ЄС і порушили основні виробничі та торговельні ланцюжки;
- зміна кон’юнктури ринку, зниження цін на світових ринках, проблеми з якістю;
- передвиборча політика європейських країн.

Своєю чергою заборона експорту до Європи стала шоком для українських фермерів, які зазнали значних збитків. В квітні 2023 року Україні вдалося експортувати 5,3 млн. тонн продукції АПК, що на 31% менше

аналогічного показника попереднього місяця. Минулого місяця український експорт скоротився на третину і це найгірший показник за останні 8 місяців. Проблеми зі здійсненням експортних відвантажень спостерігалися практично по всіх каналах. Найбільшу шкоду завдали: саботаж повноцінної роботи «зернового коридору» російською стороною; заборона імпорту всієї продукції АПК та тимчасова заборона транзиту Польщею; заборона імпорту певних видів агропромислової продукції Угорщиною, Болгарією та Словаччиною. Захисники інтересів польських фермерів вже вимагають, щоб заборона імпорту з України була продовжена до кінця року. Тому потрібно шукати нові ринки збуту. Шляхи вирішення кризи запровадження імпорتنих обмежень на аграрну продукцію в ЄС: – вирішення питання щодо блокади чорноморських портів;

- пришвидшення повної інтеграції в ЄС;
- аграрний лобізм;
- поглиблення переробки;
- диверсифікація ринків збуту;

Військові дії на території України створили нові умови для функціонування економіки країни загалом, і аграрного сектору зокрема. Виклики, які постали перед аграрним сектором, вимагають нових підходів, швидкої адаптації до нових умов, трансформації діяльності та фокусування на основному завданні – виживанні. На додаток до цього, для аграрного сектору відкриваються і нові можливості, на які аграрному сектору варто звернути увагу. Аграрним виробникам необхідно не лише формувати стратегію виживання, а й дивитися в бік використання можливостей, які відкриваються в даний момент.

Висновки. З наведеного вище можна зробити висновок, що незважаючи на складнощі логістики потрохи адаптувалися до умов війни вона постійно працює. Та не буде зменшуватися змінюючи пріоритети багато сільськогосподарських підприємців шукають шляхи подолання проблеми які мають місце в логістичній галузі шукають нові ринки збуту нові ніші змінюють напрям господарства відповідно до попиту поступово

відновлюється зернозбиральні галузь не чекаючи на загострення війни вдосконалення логістичної галузі має бути пріоритетним напрямом діяльності підприємств аграрного сектору тому що умовах вичерпності ресурсів країна змушена шукати способи ефективного використання водного та залізничного транспорту на вирішення цих проблем повинні бути спрямовані зусилля науковців уряду спеціалістів бізнесменів та провідних аграріїв. Український аграрний сектор потребує підтримки як з боку держави, так і з боку міжнародних організацій та світових лідерів. Попереду ще шлях до перемоги та процес відновлення аграрного сектору та всієї країни. Проте, варто пам'ятати, що ці виклики створюють не лише труднощі, а й відкривають нові можливості для українського аграрного сектору. І саме на це аграріям варто звернути особливу увагу.

Література

1. Яковлева О. Логістика як конкурентна перевага у розвитку агробізнесу в Україні / О. Яковлева [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/58-logistika-yak-konkurentna-perevaga-u-rozvitku-agrobiznesu-v-ukrayini>
2. Литюга Ю., Морожика О. Логістика як ключовий фактор функціонування підприємства у військових умовах / Ю. Литюга, О. Морожика [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37814/Ipspr_5-22_102.pdf?sequence=1
3. Захарчук О. Агросектор може втратити \$10 млрд через логістичні проблеми внаслідок війни / О. Захарчук [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://agropolit.com/news/24754-agrosektor-moje-vtratiti-10-mlrd-cherez-logistichni-problemi-vnaslidok-viyni>
4. Нейтер Р. Втрати на \$40 млрд: як через війну страждає аграрний сектор України / Р. НЕЙТЕР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/>

5. Данилишин Б. Як держава може підтримати бізнес в умовах війни / Б. Данилишин [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363/>

References.

1. Yakovleva, O. (2016), “Logistics as a competitive advantage in the development of agribusiness in Ukraine”, available at: <https://agropolit.com/blog/58-logistika-yak-konkurentna-perevaga-u-rozvitkuagrobiznesu-v-ukrayini> (Accessed 19 April 2016).

2. Lityuga, Y. and Morozhika, O. (2010), “Logistics as a key factor in the functioning of the enterprise in military conditions”, available at: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37814/Ipspr_5-22_102.pdf?sequence=1 (Accessed 2010).

3. Zakharchuk, A. (2022), “The agricultural sector may lose \$10 billion due to logistical problems as a result of the war”, available at: <https://agropolit.com/news/24754-agrosektor-moje-vtratiti-10-mlrd-cherez-logistichni-problemi-vnaslidok-viyni> (Accessed 15 December 2022).

4. Neuter, R. (2022), “Losses of \$40 billion: how the agrarian sector of Ukraine suffers because of the war”, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/19/695167/> (Accessed 19 December 2022).

5. Danylyshyn, B. (2022), “How the state can support business in war conditions”, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363/> (Accessed 20 March 2022).

Стаття надійшла до редакції 08.06.2023 р.